افغانستان آزاد ـ آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مبـــاد بدین بوم و بر زنده یک تن مــباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com afgazad@gmail.com

ادبی - فرهنگی	Literary - Cultural

صمد بهرنگي
ژباړه: ف. رووفي
۱۸.۰۵.۰۹

کوراوغلو او ګنجی حمزه

(۱)

لړ

سریزه
کوراوغلو
حسن پاچا او ګنجی حمزه
ګنجی حمزه په چنلي بئل کي
د چنلي بئل څخه د ګنجي حمزه تیښته
کوراوغلو او یاران یي
د حسن پاچا او ګنجي حمزه څخه د کوراوغلو انتقام

سریزه

د کور اوغلو د پهلوانۍ داستان په آذربایجان او د نړۍ په ډیرو هیوادو کي ډیر مشهور دی. دغه داستان د شاه عباس د زمانې له پیښو او د دغه دورې له ټولنیزې وضعې څخه سرچینه اخلي.

اوولسمه میلادي پیړۍ، د ولسي هنر په تیره بیا په آذري ژبه کي د عاشقي شعر (عاشیق شعري) د پیدایښت او غوړیدا پیړۍ دی. د شپاړسمي پیړۍ په نیمایي کي سیاسي پیښو په آذري ژبه کي د فولکلوري آثارو د پیدایښت لپاره ډیره مینه، علاقه او زمینه ایجاد کړه.

لمړنی شاه عباس، اصفهان ته د پلازمیني په لیږدولو او په دربار کي د آذري ژبې پر ځای ورو ورو د فارسي ژبې په رواجولو او د قزلباش سره په مخالفت کولو او د دوۍ په خپه کولو او قزلباش ته د سیال په توګه د شاهسون په را وړاندې کولو سره، هغه ژوره مینه چې د لومړني شاه اسماعیل له وخته د آذربایجانیانو او صفویانو په منځ کي د (آذري شعر سره چې خطایي نومیده) موجوده وه، له منځه یووړه او د آذري ژبې حرمت مات شو او د شاه عباس او آذربایجان تر منځ ښکاره او پټه مبارزه پیل شوه. دې مبارزې د آذربایجان په ګوټ ګوټ کي هغو بلواوو او پاڅونونو ته قوت بخښلو چې په دې سیمه کي تر سره کیده. دې جګړو سره خامخا مالیات لاپسي درنیدل او د خانانو ظلمونو د خلکو ملا ماتوله....

نوې پیښې، د عاشقانو (مینانو) لپاره چې خپل ساز او خبرې یې د خلکو د هیلو او غوښتنو د بیانولو لپاره کارولې، یوه نوې "اومه ماده" شوه.

عاشق (مین) هغه ګرزنده سندرغاړی او ساز غږونکی دی چې د کلیوالو په ودونو او د جشن په مجلسونو او په قهوه خانو کي چمبه او سورنۍ وهي او سندرې وایي او عاشقانه او جنګي او فولکلور کیسې کوي. عاشقان (مینان) د خپلو تصنیفاتو شعر او آهنګ هم پخپله جوړوي.

علی جان موجي د دغې زمانې شاعر د خپلې ناهیلي او ناکراري کچه داسې بیانوي:

گئتمك گرك بير ئوز گه دياره بوملكدن
كيم گون به گون زياده گلير ماجرا سسي
"موجی" خدا دن ايسته پو بحر ايچره بيرنجات
گردابه دوشسه كشتي نئلر ناخدا سسی؟

ژباړه: له دي وطنه چې شور او غوغا په کې ورځ په ورځ زياتيږي بايد بل ملک ته کډه شو. موجي، په دې سمندر کې له خدای څخه نجات وغواړه که بيړۍ په گرداب کې وغورځيږي د مانو چيغې څه په کار راځي؟
په کال ۱۶۲۹ کې د ايران او عثماني امپراتورۍ د خونړيو جګړو په دوران کې د ښار بيوزلو او بزګرو غبرګه بلوا په طالش کې پيښه شوه چې شاه عباس او د هغه لاس پوڅي خانان يې سخت وارخطا کړل. بلواګرو د شاه عباس او خانانو تجارتي مالونه او راتولې شوي مالیې او هر هغه څه چې په يو ډول په حکومت پورې تړلي ول، لوټ کړل او په بيوزلو يې وويشل. ساري خان د طالش واکمن د نورو خانانو په مرسته، د دغه سيمې بلوا وځپله.
په قاراباغ کې د ميخلي بابا په نامه يو سړي آذربايجاني او ارمني بزګر پر ځان راټول کړل او د خانخاني او مذهبي خرافاتو ضد مبارزه يې پيل کړه. هغه د خپلو ملګرو سره کلي په کلي ګرځيده او تبليغ يې کاوه او کليوال به د مالياتو د درانه پيټي او د خانانو د ظلم نه د خلاصون او د ټولنيزې وضعې د بدلون په هيله د هغه پر شا و خوا راټوليدل.
د ميخلي بابا غورځنګ ورو ورو قدرت وموند او څرګند شو او په ټول قاراباغ او ارمنستان او شا و خوا سيمو کې يې نيلي وزغلولي او د ده پټ تبليغ يو ناڅاپه په يو وسله وال شورش بدل شو.
د آذربايجان په جنوب لويديځ کې اوضاع له دې نه هم لاخرابه وه. د جلالي لر (جلاليانو) پاڅون دغه ټوله سيمه نيولې وه. د دې پاڅون لوړی چې له ديرشو کالو زيات وخت يې ونيو يو خوا ته عثماني پاچاهان وو او بل خوا ته يې شاه عباس او په ټوله کې خانان، پاچايان، فيوډالان او د مرکزي حکومت لاس پوڅي حاکمان ول.
د همدغو سياسي او ټولنيزو پيښو په منځ کې هنري پنځونې هم وټوکيدې او وغوړيدې او د آذربايجان حماسي ځيرې د عاشقانو د ساز او سوز څخه د ربښتيني اتلانو او ټولنيزو پيښو پر بنسټ کيښودل شوې او هماغه شان چې تل او په هر ځای کې معمول ده د تيرو وختونو اتلان په خپلو آشنا ځيرو سره په نوو کالو کې بيرته راڅرګند شول او د وخت له اتلانو سره يو ځای شول.
د کوراوغلو ځلانده، مبارزه او انساني ځيره له دغه شان امتزاج څخه منځ ته راغله.
د عباسي عاشق توفار قانلي له شوره ډک ژوند داستان چې شاه عباس يې ناوې له ډولۍ څخه تښتوي او دې په يوازې سر د خپلې ناوې د خلاصون لپاره اصفهان ته پلی ځي، په حقيقت کې د آذريانو او شاه عباس تر منځ د برالا او پټې مبارزې تمثيل دی. شاه عباس د وخت د خانخاني قطب او د قدرت نماينده او عاشق د هغه رغانده خلکو تمثيل دی چې غواړي په آزادۍ کې ژوند وکړي.
ناويلی دې پاتې نشي چې شاه عباس د آذربايجان په فولکلور کې په دوو مغايرو بڼو انځورېږي. يوه يې په پورته ډول ووېل شوه او بله يې د يو مهربان او پراخ لاسي ملنګ په بڼه چې په شپه کې د وړو، کونډو او بيوزلو خلکو مرستې ته وردانګي. په ظاهر کې، وروستنۍ بڼه د حکومتي دستګاه د سختو تبليغاتو او يو لړ غولونکو او ځان ښودونکو اقداماتو زيرنده ده چې نه پرېږدي ظاهربين او قانع خلک د واکمنې دستګاه ماهيت وپيژني.
په هر حال، له دې سريزې وروسته، اوس راځو د کوراوغلو نامتو داستان ته: د کوراوغلو داستان او هغه څه چې په هغه کې بيانيږي د کورنيو او بهرنيو غليمانو سره د خلکو د اوږدو مبارزو، د جلالي لر د پاڅون او د وخت د نورو پاڅونونو تمثيل دی، که په دوو ټکو کې وواياو: د کوراوغلو او د ده د ډلې پاڅون، د فيوډاليزم او د ارباب رعيتي ضد پاڅون هغه حماسي او ښکلی انځور دی چې د آسيا په يوه سيمه کې د ګرمو وسلو د اختراع په عصر کې پيل کيږي او ايران ته د ګرمې وسلې په واردېدلو سره پای ته رسيږي.
د پاڅون نيالګی د **علي کيشي** په نوم يو بوډا مهتر په وسيله کيښودل کيږي چې د **روشن** (د راتلونکو کلونو کوراوغلو) په نامه زوی لري. حسن خان چې يو لوی خان او مالدار دی، د يوې ډيرۍ کوچنۍ پيښې له کبله چې هغه يې ځانته سخت سپکاوی ګڼي، امر کوي چې د علي کيشي سترګې وباسي. علي کيشي د دوو بهانو سره چې د افسانوي سيندني آسونو سره د مادیانو د يو ځای کيدو څخه لاس ته راوړي و، د خپل زوی روشن سره د خان له قلمرو نه تښتي او له ډير مزل وروسته په پای کې په چنلي بئل (د غره د خړې ډکه لمن) کې چې يو ډبرين او د سختو او کړو وړو لارو يو غر دی، ميشت کيږي. روشن د خپل پلار په شان د جادو په حکم په تياره کې بهانونه روزي او په قوشابولاق (غبرګه چينه) کې په يوه ټاکلي شپه لامبي او په دې ډول د ده په روح کې د عاشقي هنر پيدا کيږي او علي کيشي د يو ټوټې آسماني اوسپنې څخه چې په غره کې غورځيدلې وه د خپل زوی لپاره د توری جوړولو سپارښت کوي او وروسته له هغې چې خپل ټول سپارښتونه او وصيتونه کوي، مړي.
روشن هغه په هماغه قوشابولاق کې خاورو ته سپاري او ورو ورو يې د هنر انګازه له غرونو څخه وځي او په کلو او ښارونو کې خپريږي. همدغه وخت ده د کوراوغلو (د ړانده زوی) په نامه شهرت موندلی دی.

دواړه بهانه، د ده هغه نامتو او له سيلۍ نه توند آسونه شول چې قيرآت او دورآت نوميدل.
بالاخره کوراوغلو بريالی کيږي حسن خان چنلي بئل ته راولي او اخور ته يې وتړي او په دې توګه د خپل پلار غچ ورځخه واخلي. **عاشق جنون**، لومړی له کوراوغلو سره يو ځای کيږي او د کوراوغلو او چنلي بئل د لوړو او دموکراتو افکارو تبليغ کوي او غره ته د شورشيانو او پاڅون کوونکو لارښوونه کوي.
هغه څه چې په داستان کې مطرح شوی رابنيئ چې د کوراوغلو داستان په ربښتيا د وخت د ټولنيزو او سياسي پيښو پر بنسټ په تيره بيا د جلالي لر د پاڅون ځخه په الهام اخيستلو سره جوړ شوی دی. د بارونو، کلو، رودونو او غرونو نومونه چې په داستان کې راغلي دي هر يو يې په يو ډول د **جلالي لر** د خاورې او پاڅون پورې تړلي دی. سربيره پر دې د داستان بعضي بندونه (ويناوې) د ساری په ډول د **توقات** سفر او د **زنجان** سفر هغو پيښو او خاطرو ته ډير ورته والی لري چې د تاريخ په کتابونو کې راغلي دي او دلته يې ځانګړی هنري بڼه موندلي ده. له بل پلوه د داستان د شخصيتونو نومونه او القاب د جلالي لر نومونو او القابو سره ډير نژدې دي.
نامتو ارمني مورخ **تبريزلی آراکل** (۱۶۷۰-۱۶۰۲) په خپل نامتو تاريخي کتاب **واغارشاپاد** په ۸۶ مخ کې هغه ځوانان چې د کوراوغلو په مشرۍ يې پاڅون کړی و، داسې يادوي: ((کوراوغلو... دا هماغه کوراوغلو دی چې اوس عاشقان د ده زياتې تراني وايي او **ګبريز اوغلو مصطفا بګ** چې د نورو زرهاو کسانو سره يې پاڅون کړی و... هماغه دی چې د کوراوغلو په داستان کې د ده ملګری دی او نوم يې ډير يادېږي. دغه ټول جلالي لر ول چې د حکومت ضد يې پاڅون کړی و.))
خو کوراوغلو يوازې د خپل عصر د اتلانو او پاڅون کونکو انځور نه دی، ده د بابکيانو ځانګړتياوې او ميرانې چې په نهمه پيړۍ کې يې د عربو يرغل ته سرونه ټيټ نه کړل، په ځان کې هم راټولې کړي دي. مورِ ډير ښه د **بابک** او **جاويدان** مبارزه او قهرجنه ځيره هم چې د بابک ځخه وړاندې غر ته تللی و، د کوراوغلو په ميرنۍ ځيره کې وينو.
هلته چې کوراوغلو، پهلوان **ايواز** د پلار نه اخلي او د ځان سره يې چنلي بئل ته راوړي او د پهلوانانو مشر يې ټاکي، مورِ ته جاويدان را په يادېږي چې بابک يې د مور ځخه واخيست او غر ته يې بوت او د پاڅون کونکو مشر يې کړ.
کوراوغلو د داسې سړي زوی دی چې سترګې يې حسن خان ويستلې او جاويدان هم د داسې ښځې زوی دی چې سترګې يې ويستل شوې دي. احتمال لري چې بابک ډيره موده د خليفه د مامورانو له منګولو ځخه د تيښتې لپاره په بيلابيلو نومونو او القابو ژوند کړی او يا يې د خلکو په منځ کې په څو نومونو شهرت موندلی او وروسته يې هم نوم د کوراوغلو د نوم سره يو ځای شوی او د هغه سرګذشت د ده سره غوټه شوی وي.
د **دادا قورقود** داستانونه چې لا لرغوني فولکلور او حماسي داستانونه دي د کوراوغلو د داستانونو په پنځونې کې بې اغيزې نه دي. د دې دواړو د ورته والي وجوه راوړل اوس اړين نه دي.
د کوراوغلو پاڅون نه محض د لوټ او تالان لپاره نه دی او نه د ده شخصي شهرت او مقام غوښتنې لپاره او نه هم واکمنی ته د رسيدو لپاره، هغه يوازې د خلکو او آزادۍ په خاطر، د انساني شرافت په خاطر جنګيږي او ويارې چې د خپل وطن په غرونو کې پالل شوي دي. په يو ځای کې وايي:

مني بينادان بسله دی
داغلار قوينوندا قوينوندا
تولك تر لانلار سسله دی
داغلار قوينوندا قوينوندا
* * *
دولاندا ايګيت ياشيما
ياغي چيخدي ساواشيما
دليلر ګلدي باشيما
داغلار قوينوندا قوينوندا
* * *
سفرائيله ديم هريانا
دئو لاری ګيتر ديم جانا
قيرآيتم ګلدي جولانا
داغلار قوينوندا قوينوندا

ژباړه: زه د اول نه د غره په غيږه کې روزل شوی يم، بازانو د غره په غيږه کې زما نوم ياد کړ.

*
څنګه چې مې د ځوانۍ په درشل کې قدم کېښود، غلیم زما مقابلې ته راودانګل. پهلوانانو د غره په غېږه کې زما پر شا و خوا راټول شول.
*
هر ځای ته چې لاړم، دیوان می تنګ کړل، زما آس ((قیرات)) د غره په غېږه کې وزغاست.

کوراوغلو ښه پوهیږي چې هغه مبارزه چې عدالت او خلک یې ملاتړ کوي څومره ځواکمنه ده. هغه چې هرې خوا ته مخ اړوي په مینه او درناوي کې ځان ډوب ګوري. همدا خبره ده چې د جګړې په ډګر کې ده ته جرئت بخښي چې په ډاډ سره خانانو او اربابانو ته آواز کړي.

قیرآتی گیتردیم جولانا
وارسا ایگیدلرین میدانا گلسین!
گؤرسون دلیلرین ایندی گوجونو،
بویاسئین انداتي آل قانا، گلسین
*
کوراوغلو ایلمزیاغي یا، یادا،
مردین اسگیك اولماز باشیندان قادا،
نعره لر چکرم من بود و نیادا
گؤستررم محشري دوشمانا، گلسین!

ژباړه:
پاچا! ما خپل آس ((قیرات)) وزغلاوه، که د میدان اتل لرې، ورته وایه رامخ ته شه! اوس دې راشي او د میړنو د متو زور دې وګوري او اندامونه یې په وینو رنګ شي.
*
کوراوغلو، غلیم او پردي ته سر نه ټیټوي. میړنی هیڅکله آرام نه کېني. په نړۍ کې غوغا پورته کوم او دښمن ته قیامت جوړوم. ورته وایه راشه!

د کوراوغلو ځواک هماغه د ولسونو ځواک دی، داسي لایزاله ځواک چې د ټولو ځواکونو منشا ده. د کوراوغلو تر ټولو لویه ځانګړتیا پر دغه ځواک باندې ډډه لګول او باور لرل دي. وایي:

ایگیت اولان هئچ آیریلماز ائلیندن
ترلان اولان سونا و ئرمز گؤلوبدن،
یاغی آمان چکیر جو مرد الیندن،
لش لشین اوستو نه قالایان منم

ژباړه:
میړنی هیڅکله له خپل ملت نه، نه بیلیږي. شاهین، نه پریږدي چې د ده له سیند نه کب وتښتوي. دښمن د میړنو له لاسه د امن چیغې وهي. زه هغه څوک یم چې مړي پر مړي انباروي.

هغه ان د یوې شیبې لپاره نه هیروي چې د څه لپاره جنګیږي، څوک دی او ولې مبارزه کوي. تل د خپلو خلکو د آزادۍ په فکر کې وي چې مریانو غوندې یې د خانانو او حکومتي دستګاه تر فشار لاندې ملاګاني ټیټې کړي دي. وایي:

قول دئیه رلر، قولون بوینون بورار لار
قوللار قاباغیندا گئدن تیرم من!

ژباړه:
چا ته چې مریی وایي خامخا خپل څټ ټیټوي. زه هغه غشی یم چې د مریانو مخامخ حرکت کوي.
* * *

د چنلي بڼل ټولنيزې اړيکې عادلانه او ټولـه تـه يـو شـان دي. څـه چـې د لويـو سوداګرو او خانـانو نـه پـه غنيمت اخيستل کيږي د ټولو په واک کې ورکول کيږي، ټول په رزم او بزم کې ګډون کوي. کوراوغلو پر نـورو باندې هيڅ امتياز نه لري. پرته له دې چې ټولو دې په دې دليل چې پر صداقت او انسانيت يې باور لري، په خپل مشرتابه منلـی دی.

ان دا چې کوراوغلو په خپل وخت خپلو پهلوانـانو لپـاره ودونـه هم کوي. د چنلـي بڼل بڼـځې معمـولاً د خانـانو پـه پرده کې جونه دي چې د عاشقانو له خولې د پهلوانـانو د پهلوانۍ او د انـدامونو د بڼـکلا صـفتونه اوري او مينيږي او بيا پهلوانانو ته پيغام استوي چې دوی پسې راشي. دغه بڼځې، په خپله، په پهلوانۍ او جګړې کې له سړو نـه لږې نـه دي.

نګار چې په خپله خوښه يې له شاهانه ژوند نه لاس اخيستی او چنلي بڼل تـه راغلـي، يـوازې د کوراوغلـو ميـرمن نه ده بلکه د ده همرزمه او همفکره هم ده. نګار بڼکلا او پوهه دواړه لري. پهلوانان د دې خبره اوري او حساب پرې کوي او هغه د يوې مهربانې مور په شان د هيڅ چا له حال نه بې خبره نده او ټول ورسره مشوره کوي.

د کوراوغلو د حماسي بند بند د آزادۍ، مبارزې، دوستۍ، انسانيت او برابرۍ څـخـه غږيږي. افسوس چې پـه دې لنډيز کې د هغو ټولو د بيانولو فرصت نشته. دا هم بايد ووايو چې د کوراوغلو داسـتان پـه عين حـال کـې د آذري نظم او نثر تر ټولو بڼه او ځواکمنه بيلګه ده او تر اوسه يـې ۱۷ بنـده (وينـا) پـه آذري کـې راټول شـوي او چـاپ شـوي دي چې په آذربايجان کې، په آذري ژبه کې د چاپ شويو کتابونو تر ټولو لوړ تيراژ پلورونکو کتابونو څخه دی.

* د عاشيق شعري نومې مقالې څخه چې صمد بهرنګي د آذري ادبياتو د لنډ تاريخ څخـه پـه استفادې سره ليکلـي ده، اصـلي مقالـه پـه خوشـه (وړی) مجله کې د تلې ۱۶ کال ۱۳۴۶ (۳۳ مه ګڼه کې) چاپ شوې ده.